

PISMA IZ KORESPONDENCE JASPERS–HEIDEGGER (1. del)*

I. Karl Jaspers Martinu Heideggru

Heidelberg 23. 8. 1933

267

Dragi Heidegger!

Zahvaljujem se Vam za Vaš rektorski govor.¹ Bilo mi je ljubo, da sem ga, po branju v časopisu, zdaj spoznal tudi v avtentični verziji. Veliki zamah Vašega zastavka v zgodnjem grštvu se me je spet dotaknil kot nova in takoj kot

* *Heidegger, Martin: Briefwechsel: 1920–1963* / Martin Heidegger : Karl Jaspers. Izdajatelj: Walter Biemel & Hans Saner. – Frankfurt am Main : Klostermann (Heidegger); München; Zürich: Piper, 1990. Iz korespondence 155 ohranjenih in 15 izgubljenih pisem objavljamo: I. št. 119 (23. 8. 1933), II. 120 (1. 7. 1935), III. 126 (6. 2. 1949), IV. 127 (22. 6. 1949), smiselno dopolnjene z opombami drugih pisem. Obenem pa se je zaradi zgodovinske oddaljenosti pokazalo nujno zgolj okvirno navesti vsaj nekaj najosnovnejših podatkov o *ljudeh, dogodkih, okoliščinah*, ki nam niso več pred očmi. »Viri«: BROCKHAUS ENZYKLOPÄDIE IN 24. BÄNDEN, (19., völlig bearbeitete Auflage), Mannheim, 1984–1994, MEYERS ENZYKLOPÄDISCHES LEXIKON IN 25 BÄNDEN, Mannheim, Wien, Zürich, 1980, DEUTSCHE GESCHICHTE IN SCHLAGLICHTERN/ VON HELMUT MÜLLER ..., Mannheim, Wien, Zürich, MEYERS LEXIKONVERL., 1990; OVERESCH/SAAL, DAS DRITTE REICH (Eine Tageschronik der Politik, Wirtschaft, Kultur), 1933–1939, 1939–1945, AUGSBURG, 1991, MEYERS GROSSES PERSONENLEXIKON, Mannheim, 1968, DAS GROSSE LEXIKON DES III. REICHES, Augsburg, 1993.

samoumljiva resnica. V njem soglašate z Nietzschejem, a s to razliko, da lahko upamo, da boste to, kar pravite, enkrat filozofsko interpretirajoč udejanjili. To daje Vašemu govoru verodostojno substanco. Ne govorim o stilu in zgoščenosti, ki – kolikor vidim – ta govor naredita za dosedaj edini dokument sodobne akademske volje, ki ostane. Mojega zaupanja do Vašega filozofiranja, na novo okrepljenega od pomladi in najinih takratnih pogovorov, ne motijo posebnosti govora, ki so aktualne, temveč nekaj v njem, kar se mi dozdeva malce forsirano, in stavki, za katere se mi tudi zdi, da morda zvenijo prazno. Vsekakor pa sem vesel, da zna kdo govoriti tako, da se dotika pravih meja in izvorov. –²

Prilagam prepis, ki ste ga želeli spoznati. Prosim, da ga uničite (zahteva vodje študentov).³

Konec julija in začetek avgusta sem sestavil spis, da bi Vam podal predloge za reformo medicinskega študija.⁴ Stvar bi funkcionirala le z mislijo, ki zajema celotno univerzo – ločeni posamični predlogi nimajo smisla, ker jim ta smisel daje edinole duh, v katerem jih predlagamo in izvajamo. Zato medicine same sploh nisem obravnaval. Spis – zapisan in nepredelan –, bom pustil ležat' v predalu. Ne bom Vam ga pošiljal. Ko me naslednjič obiščete in ste take volje, Vam ga pokažem.

Včeraj je bil v časopisu naš novi univerzitetni statut.⁵ Gre za izjemen korak.⁶ Odkar iz lastne izkušnje vem, kako dosedanji statut deluje, in odkar se dolga leta zavestno vzdržujem vsake iniciative, ker se je vse razbilo ob tem zidu, ne morem drugače, kot da imam novi statut za pravilen. Obžalovanje, da se veliki čas univerze, katerega konec nam je že dolgo znan, zdaj tudi očitno in drastično končuje, je bolečina pietete, ki se ji ne odpovedujem. Novi statut se mi zdi dobro formuliran, po moje manjka ena pomembna točka: kdor ima taka pooblastila – če naj statut *dolgoročno* kaj prinese – bi moral jamčiti tudi za napake svojih ravnanj, bodisi napake karakterja ali uvida. Zdi se mi, da ni določena forma, v kateri se kritika lahko *pojavi* in *učinkuje* na vodečo instanco. Pisna mnenja svetujočih članov univerze⁷ so odlična, toda kaj, če nihče ne ve zanje in jih sploh ne upoštevajo? Statut bo verjetno še potreboval korektur in razširitev, če naj preprečimo, da se z leti ne razvije od naključij

odvisno intrigantstvo. Zaenkrat bo prvi preizkus, do katere mere imajo vodeči vseh stopenj, ki vedno imenujejo podrejene, »dar razlikovanja duhov«. Temu aristokratskemu principu želim popoln uspeh.

Zelo bi bil vesel, če bi se v oktobru mogli še enkrat oglasiti v Heidelbergu. Vmes se je veliko zgodilo in marsikaj zjasnilo. Rad bi govoril z Vami, če Vam je do poznavanja mojih konkretnih izkušenj in mnenj.

Upam, da se Vam je veslanje z Vašim sinom dobro posrečilo. Vroče vreme je bilo verjetno odlično za tako bližino narave? –

S pristrčnimi pozdravi,

Vaš K. Jaspers

¹ Martin Heidegger: *Samouveljavitev nemške univerze* (Die Selbstbehauptung der deutschen Universität). Govor ob svečanem prevzemu rektorata freiburške univerze 27. 5. 1933, Breslau (1933). – Z roko napisano posvetilo: »Pristrčen pozdrav. Heidegger«.

² Glede rektorskega govora in Heideggrovega govora v Heidelbergu je Jaspers skorajda trideset let kasneje zapisal (K. J., *Zapiski o Martinu Heideggru* [Notizen zu Martin Heidegger, München/Zürich, 1978]), št. 165: »... Še njegov rektorski govor sem poskušati tolmačiti po najboljšem – Hkrati pa mu nisem več zaupal. Tega nisem izrazil, temveč sem se obnašal po načelu: Če pričakuješ najboljše, ti drugi ustreže, če si v dolgoletnih dobrih odnosih, – medtem ko izraz nezaupanja vse uniči ... Duhovni rang ni bil izgubljen, četudi se je vsebina njegovega govorjenja in delovanja spustila na neznosno nizek in tuj nivo.

Kljub temu ga nisem mogel prenehati jemati resno, zdaj kot substancialnega nasprotnika, kot medij nevarne, uničujoče moči, ki grozi temu, kar sem razumel.*

Po kriterijih, ki so gotovo subjektivni, so se mi njegovo govorjenje, delovanje in habitus prikazali tako nizki [unedel], da je bila bistvena [substantielle] tujost v nenavadnem kontrastu s fluidom filozofiranja. Tudi v tem je bila tujost, a vendarle povezanost v prizadetosti iz [von] tega, kar nama je filozofija pravzaprav bila in v čemer sva nekoč menila, da sva enega duha [einmütig] (brez določene vsebine). –«

³ V Heideggrovi zapuščini ga ni. – Gre, po vsej verjetnosti, za zahtevo Gustava Adofa Scheela, roj. 1907. Scheela, študenta medicine, je 1931. leta nacionalsocialistična

* V originalu: »Ich könnte trotzdem nicht aufhören, ihn ernst zu nehmen, nun als substantiellen Gegner, als Medium einer drohend gefährlichen, für das, was mir verstehbar, ruinösen Macht.«

večina izvolila za predsednika heidelberških študentov. Odločilno se je udeleževal »očiščevanja« heidelberških študentov Judov, marksistov in pacifistov. 1936. leta je postal vodja študentov rajha. Obenem je bil inšpektor varnostne policije in varnostne službe v Stuttgartu. 1941. leta je postal »Reichsstatthalter« in okrožni vodja v Salzburgu, proti koncu vojne je bil predviden za ministra za znanost, umetnost in ljudsko vzgojo rajha. V okviru denacifikacije je bil obsojen na več let delovnega taborišča. Potem je služboval kot zdravnik. –

1932. leta je bil Jaspers član komisije v disciplinskem postopku zoper Scheela in podobne. Jaspers je kasneje poročal, da je Scheel s svojimi lažmi stvar pripeljal tako daleč, da ga je bilo treba oprostiti. Scheel pa naj bi v preiskovalnih postopkih v povojnem času pokazal, da se je med ero nacionalsocialistov večkrat potegnil za Jaspersa in njegovo ženo.

⁴Spis *Teze k vprašanju visokošolske obnove* je ohranjen v zapuščini kot tipkopis (27 strani srednjega formata). Na naslovni strani je notica: »Napisano julija 1933«. Nato kasnejši dodatek: »Nekaj izrezano za univerzitetni govor 1945«. – Mišljen je govor *Obnova univerze* (Erneuerung der Universität), ki ga je Jaspers imel 15. 8. 1945 ob ponovni otvoritvi medicinskih kursov na heidelberški univerzi.

Tezam je priložen list, verjetno osnutek pisma Ministrstvu kulture in pouka (Karlsruhe), ki napotuje na ozadje:

270

»Če me odločilna vladna instanca ne pozove, naj sporočim svoje misli, ki bi lahko veljale za privatne – imam ves čas pomisleke. Da si to drznem, izvira iz zavesti o trenutku, ki odloča o prihodnosti nemške univerze. Kdor misli, da ima iz lastnega izkustva duhovnih možnosti univerzi kaj povedati, si lahko v takem trenutku brez vsiljivosti izprosi posluh; ne zahteva, temveč kaže, kar je na odločilnem mestu morda že dolgo znano, morda pa z nekaj potezami tudi kaj spodbudi.

Te zapise sem pisal julija za združbo heidelberških docentov, ki naj bi v medsebojni izmenjavi razvili, kaj se jim zdi bistveno napraviti za novo visoko šolo. Združba se je razletela iz osebnih razlogov, še preden je začela z delom.

Nikakor ne stremim za popolnostjo, temveč iz ideje celote fragmentarno sporočam to, kar se mi je tedaj zdelo bistveno, ker ni bilo v ospredju razprav in načrtov, ki so nastopili javno, brez avtoritete. Ni v nasprotju, bržkone gre vštric s principi, ki smo jih do zdaj slišali z vladne strani, in ni treba, da je v nasprotju z načrti vlade, ki jih ne poznam.

Ker imam izdelavo in objavo v brošuri v sedanjem trenutku za nesmiselno, pošiljam te teze z zaupanjem v instanco, ki bo odločala o naših institucijah.«

Na listu je še zabeležil:

»Neodposlano:

1. Heidegger je informiran – z mojim pismom – in *lahko*, če hoče, vlado na to opozori.

2. Če me ne povprašajo, ne morem ničesar storiti, saj mi bodo rekli, da me, ker ne pripadam partiji, zgolj tolerirajo in da mi kot možu judovske žene ne morejo zaupati.«

Iz vsega tega moramo sklepati, da je Jaspers, potem ko se je odpovedal temu, da bi *Teze* poslal brez predhodnjega poziva, nekaj časa na tihem upal, da bi Heidegger lahko sprožil tako zahtevo pri Ministrstvu za kulturo in pouk. Da pa tudi Heideggeru *Tez* ni predložil, dovoljuje sklepati, da je bil negotov, kako bi jih v tisti politični situaciji lahko sprejeli.

Iz *Tez* lahko neposredneje kot iz vseh ostalih, kasnejših retrospektivnih samo-interpretacij odčitamo Jaspersovo stališče v hitro razširjajoči se nacifikaciji univerze:

Teze izhajajo iz ugotovitve, da nemška univerza, glede na njen veliki čas 1770–1830, že 100 let postopoma, v našem stoletju pa pospešeno, propada. Imenujejo manifestno škodo: razsekanje vedenja, ki postaja vse bolj brezsmiselno v skorajda poljubni mnogoterosti vrednot nevedenja, naraščajoče napačno šolanje v razpršenem in razpršujočem obratu, razbohotenje vodstva s komisijami in instancami, nižanje skupnega nivoja na splošeno poprečnost in naraščajoča zloraba svobode, ker »je izpadel svobodi pripadajoči korelat: izključitev nesposobncev«. Obnova visoke šole je torej nujno potrebna. Ne more pa je tvoriti restavracija univerzitetnih institucij iz 1770–1830, temveč si mora v novi formi drzniti poskus oživitve ideje univerze pod novimi pogoji. Za to sta »v sedanjí situaciji možnost in nevarnost, ki se ne bosta vrnila nikdar več: – možnost, da z odločnimi uredbami moža, ki univerzo neomejeno obvladuje, premagamo vsa razvlečena in razvodenela razpravljanja komisij in instanc; lahko se opira na silno motivacijo mladine, ki se zaveda situacije, na nenavadno pripravljenost sicer mlačnih in brezbrzižnih; – nevarno pa je, da se motiviranost zmede ... in da odločitev vladajočih ni dorasla duhovni nalogi. Možnost resnične obnove nemške znanosti je obenem nevarnost njene dokončne smrti.« Ker ta nevarnost grozi, morajo, po Jaspersu, ugledni profesorji svoje reformne misli »nesti na uho odločilni instanci«. – Jaspers je torej moral še poleti 1933. leta biti mnenja, da je z novim režimom med drugim mogoče izvesti razumno obnovo univerze, kolikor ta ukaže, kar mu suflirajo priznani učenjaki, da pa, če ne bo poslušal, grozi dokončni propad univerze.

Kot bistvene reforme Jaspers predlaga: ponudi naj se manj predavanj in vaj. Zato pa naj »več prostora zavzame samostojno domače delo«. Študij naj bi bil v principu svobodno tveganje v svobodi.* »Za to je nujno odpraviti študijske načrte kot obvezujočo prisilno ureditev razporeda študija in dni, odpraviti je treba potrdila [Scheine] in formalna dokazila.« – Katedre naj bi dodeljevali le še »ustvarjalnim osebnostim znanstvenega ranga«, sicer pa zadostujejo, tudi pri pomembnih predmetih, ekstraordinariati in učni nalogi. Taka ureditev bi imela to prednost, da bi fakultete spet postale manjše. – Nosilce kateder v zadnji instanci izbira dosmrtni kurator,

271

* »Das Studium soll im Prinzip ein Wagnis aus Freiheit und in Freiheit sein.«

posebej določen za vsako univerzo, ne pa centralna instances za vse univerze. – »Treba je pocnostaviti upravo univerze«, »odpraviti kar največ komisij, kontrol, instanc, sej, povečati osebno odgovorno odločanje: rektorja in dekane okrepiti v njihovi svobodi do senata in fakultete.« Njihovo delo je javno, »niso pa odvisni od sklepov večine, razen pri nekaterih omejenih vitalnih vprašanjih.« Jaspers se torej očitno strinja z znotrajuniverzitetnim principom vodje. Toda ima znaten zadržek: treba je »notranje pritisniti« na vodjo kot na edino odločujočega, da ne pride do zlorabe svobode. »Po času, ki ga določimo, se mora ta, ki je bil odločilen, zago-varjati«, očitno pred pripadniki univerze. »Brezobzirno kritiko« je treba potem-takem dovoliti, »saj mora obstajati instances, ki, sama nezainteresirana, lahko kaz-nuje iz resničnega vpogleda na osnovi slišanege«. Le če obstaja ta riziko, da je vodečega mogoče poklicati na odgovornost, obstaja upanje, »da bomo za vodilne urade imeli pripravljene može, ki so si gotovi svojih zmžnosti ...«

Kar pa si tiče delovne obveznosti in obrambnega športa [Wehrsport], tadva »nista dela univerze, temveč dejanskost tega, kar se je razširilo [des Übergreifenden]«, »ki jo je treba izkusiti«; povezuje »s temelji bivanja in celotnim narodom.« Oba udejanjata disciplino in nastrojenost posebne vrste, ki je »v znanstveni vzgoji naj ne bi posnemali, ponavljali, temveč dopolnjevali«. Tudi zaradi »fizičnih razlogov« je nujna časovna ločitev od študijskega časa: »En semester mora biti, če naj bo ploden, posvečen edinole študiju – v povezavi z omejenim športom – ali pa zgolj obrambni službi.«

272

Končno pa [Teze] še na različne načine zavračajo primat politike pred znanostjo: »Nobena druga instances na svetu« ne more dati cilja raziskovanju in pouku, »kot pro-izvedena jasnost pravega védenja samega«. Akademski svoboda se ne veže s [durch] politiko, zunanjo prisilo in avtoriteto, temveč edinole s sokratičnim odnosom skupno učečih in učečih se. Reforma univerze ne more biti v tem, da »duhu časa ustrezno uvedemo nekaj novosti«. Znotraj univerze nasprotnik ni politično drugače misleči, temveč nevednost, rutina in brezdušnost. »Iluzija bi bilo verjeti, da lahko danes na visoki šoli, kjer gre za duhovno pro-izvajanje, s političnim bojem še kaj dosežemo. ... V duhovnem lahko kaj povzroči le duhovni boj.«* Na univerzi ima svoje mesto le »izvorno iskanje resnice«.

Teze so bile votum za platonsko elitarno aristokracijo na univerzi, povezan z mislijo Maxa Webra o odgovorno etični dolžnosti polaganja računov vseh tistih, ki pose-dujejo moč. Merile so na skorajda neomejeno svobodo poučevanja in učenja, v katerem naj bi se rang učiteljev in raziskovalcev lahko uveljavil čimbolj neovirano, osebno študentov bi se razvijala najboljše. Njihova iluzija je v veri, ki je še na-vzoča, da tudi politično vodstvo hoče to svobodo ali da bi se k njej lahko vrnilo. Vseeno je bila tako velika, da je Jaspers potrdil novi statut badenske univerze, v katerem so drugi uveljavljeni raziskovalci takoj razpoznali konec univerze. Ni vprašanje, da ni slutil, s kom ima opravka. – Teze so natisnjene v: Jahrbuch der

* »Nur der geistige Kampf kann im Geistigen etwas bewirken.«

Österreichischen Karl-Jaspers-Gesellschaft, izd. Elisabeth Salamun-Hybašek in Kurt Salamun, 2. letnik (1989), str. 5–27.

⁵ 21. 8. 1933 je minister za kulturo, pouk in pravo dežele Baden uzakonil nov začasni statut univerze, ki je bil dan zatem v celoti objavljen v badenskih časopisih (tudi v *Heidelberger Neuesten Nachrichten*, 2. str., in *Heidelberger Tageblatt*, 1. str.)

⁶ »Izjemni korak« je bil v radikalnem prilagajanju univerzitetnih struktur principu vodje in podrejanju univerze političnemu primatu. Oboje je bilo združeno v t.i. Gleichschaltung, »uistostmerjanju«: »Rektor naj bi bil »vodja visoke šole«, nanj so prenesena »vsa pooblastila dosedanjega (ožjega in širšega) senata«. Niso ga več volili, temveč ga minister »imenuje iz množice rednih profesorjev«; njegov mandat ni bil omejen«, njegov koncc »določa ministrstvo«. Rektor »lahko iz učnega zbora izbere »kanclerja«, nadalje, za posamične zadeve še druge zastopnike. »Ob obravnavi ... znanstvenih in vzgojiteljskih skupnih nalog visoke šole« je lahko rektor imenoval dekane, sicer pa »ob vsakem času sklical učni zbor z asistenti ali brez«.

Senat je rektorju lahko le še svetoval. Njegovi člani so bili rektor, kancler, pet (od junija 1934 šest) dekanov in »pet senatorjev, ki jih imenuje rektor«, od katerih morata biti dva redna profesorja, trije ncordinariji. Rektor je v senat lahko pozval še tri druge docente. Mandat je določal rektor. K razpravam senata je bilo treba pritegniti vodjo študentov in še enega študenta, nato še zastopnika asistentov ali uslužbencev, če se je govorilo o zadevi ene od teh skupin. Poleg tega je rektor lahko [na seje] svobodno pozival pripadnike vseh skupin pripadnikov univerze, kadar se mu je to zdelo primerno.

Dekane fakultet je imenoval rektor, prav tako njihova zastopnika, oba sta morala biti redna profesorja. Trajanje mandata je bilo stvar rektorja. Kot rektorju na njegovem področju, tako je tudi dekanu »pri vsch fakultetnih zadevah pripadala samostojna pravica odločanja«. Člane fakultete lahko »pritegnemo na posvet«; to se mora zgoditi pri pomembnih zadevah (npr. imenovanjih ali častnih promocijah). Dekan je bil »odgovoren zgolj rektorju«, ki je bil upravičen sodelovati na sejah fakultete ali poslati enega zastopnika.«

Ta ureditev je v Badnu začela veljati 1. 10. 1933.

(Viri: Die Verfassungen der badischen Universitäten und der Technischen Hochschule in Karlsruhe. Odlok št. A. 22296 [enojne navednice]. – Hermann Weisert: Badische Hochschulverfassung vom 21. August 1933. V: Hermann Weisert: Die Verfassung der Universität Heidelberg, Heidelberg 1974, str. 127 [dvojne navednice]).

⁷ Jaspers misli na določilo III./1 novega statuta: »Dekanu (vodji oddelka) pripada v vseh zadevah fakultete (oddelka) samostojna [alleinige] pravica odločanja. Ostale člane fakultete (oddelka) je mogoče pozvati na posvet. V pomembnih zadevah je treba dobiti in zapisati njihovo mnenje. Sklepov fakultete (oddelka) ni.«

II. Martin Heidegger Karlu Jaspersu

Freiburg, Breisgau, 1. julij 1935

Dragi Jaspers!

Na moji delovni mizi leži mapa z napisom »Jaspers«. Kdaj pa kdaj zaide vanjo kak list; tudi začeta pisma leže v njej, deli spoprijema ob prvem poskusu, da bi zajel III. zvezek *Filozofije*. Vendar še nič pravega. In tu so že Vaša predavanja,⁵ v katerih slutim predhodnico *Logike*. Srčno se Vam zahvaljujem za ta pozdrav, ki me je zelo razveselil; osamljenost je namreč skorajda popolna. Nekdo mi je ob priliki pravil, da pišete knjigo o Nietzscheju,⁶ zato se veselim, kako tok pri Vas, tudi po velikem delu, ne poneha.

Pri meni gre – da spregovorim o tem – za trudno tipanje; šele pred nekaj meseci sem spet dosegel navezavo na delo, ki je bilo pretrgano v zimskem semestru 32/33 (semester dopusta); a je le šibko jecljanje, in tudi drugače imam dve nadlogi [Pfähle] – spoprijem z vero porekla in ponesrečeni rektorat – dovolj tega, kar bi res rad premagal.

274

Obvezne izjave na predavanjih se gibljejo znotraj razlage; to pa je le nova priložnost za to, da izkusim, kako velika je razdalja do možnosti dejanskega mišljenja. –

Življenje tu – napol na deželi –, tedni v koči,⁷ odraščanje fantov⁸ (starejši, Jörg, je lieškem deželniemu domu vzgoje na gradu Bieberstein in se krasno razvija) – vse to je lepo.

V srčnem prijateljstvu

Vaš

Martin Heidegger

⁵ Karl Jaspers, *Um in eksistenca* (Vernunft und Existenz), Groningen, 1935 (= Aula-Voor- drachten der Rijksuniversiteit te Groningen, No. 1).

⁶ Prim. tudi pismi št. 122 (16. maj 1936) in 123 (16.5. 1936), še zlasti opombo št. 41

⁷ Zgradili so jo v Todtnaubergu in se vanjo vselili 1922. leta.

⁸ Jörg, roj. 1919, in Hermann, roj. 1920.

Priloženi prevod Sofokla, ki je nastal ob predavanjih⁹ v tem poletju, je mišljen kot *želja* za majhen dar zahvale [Gegengabe].

Sofokles, *Antigona* v. 332–375.

πολλὰ τὰ δεινὰ ...

275

⁹ Heideggrovo predavanje poletnega semestra 1935: *Uvod v metafiziko* (Einführung in die Metaphysik). Objavljeno: Tübingen 1953 in HGA, 40. zv., izd. Petra Jaeger, Frankfurt am Main, 1983, prim. tudi SM 1995.

1. Strophe

Vielfältig Unheimliches waltet
Und nichts unheimlicher als der Mensch;
Der fährt aus auf schäumende Flut
beim Südstorm des Winters –
und kreutzt unter den
in die Tiefe sich reißenden Wogen.
Der auch müdet ab
der Götter Erhabenste, die Erd',
die unzerstörbar mühelose,
umschaffend sie von Jahr zu Jahr,
her und hintreibend mit dem Rossen
die Pflüge.

1. Gegenstrophe

Und den leichtschwebenden Vogelschwarm
umgarnt er und jagt
die Tierschar der Wildnis
und das meerdurchschwimmelnde Leben
mit geflochtenen Netzen,
der alles bedenkende Mann,
und überwältigt das Tier mit List,
das auf Bergen nächtigt und wandert:
den rauhmähnigen Nacken des Rosses
und den nie bezwungenen Bergstier
umhalsend zwingt er ins Joch.

1. kitica

Mnogo strašnega vlada
in nič strašneje od človeka;
Ta na spenjeno morje odrine
ob zimskem južnem viharju –
in med valovi križari,
ki se trgajo v globino.
Ta upeha tudi
bogov najbolj vzvišeno,
Zemljo, neuničljivo neutrudno,
ko jo iz leta v leto presnavlja,
sem in tja s konji goni
plug.

1. protikitica

In jato lahno lebdečih ptic omreži
in živalstvo divjine lovi
in življenje, ki morje preplavlja
s spletenimi mrežami,
na vse misleči mož,
in z zvijačo zavlada živali,
ki prenočuje in klati se v gorah:
konjski tilnik z razmršeno grivo
in gorskega bika, ki se nikoli ne ukloni
z objemom prisili v jarem.

2. Strophe

Und in das Lauten des Worts
in das windeilige Verstehen
fand er sich und in die Stimmung
des Herrschens über die Städte.
Und er ersann, wie er entfliehe
der Aussetzung unter Pfeile
der Wetter und unwirtlichen Fröste.
Überallhin unterwegs und doch ohne Ausweg,
kommt er zu nichts.
Dem Andrang – dem Tod allein
vermag durch Flucht er nie zu wehren,
gelingt ihm auch vor notvollem Siechtum
schicklich noch der Entzug.

2. Gegenstoppe

Unheimliches, über Verhoffen
beherrschend: die Machenschaften des Wissens –
verfällt er einmal auf Schlimmes,
ein ander Mal kommt er zu Wackerem.
Zwischen die Satzung der Erd' mitten hinein-
fahrend und den beschworenen Fug der
Götter.
Hochragend im Staat verlustig des Staates
geht er, dem das Unseiende seiend
umwillen des Wagens.
Nicht sei Herdgenosse mir der
noch mit mir im Rat
der Solches betreibt.

2. kitica

In v zvenenje besede,
v razumevanje, naglo kot veter,
si utrl je in v razpoloženje
vladanja mestom.
In zmisli si, kako izpostavljenosti
bi ubežal puščicam
vremena in negostoljubnega mraza.
Povsod na poti in vendar brez izhoda,
nič ne doseže.
Tej sili – smrti edinole
nikoli se z begom ne more ubraniti,
četudi se spretno posreči mu
umik pred mučno bolestjo.

2. protikitica

Nad pričakovanji obvladuje strašno:
kovarstva védenja –
enkrat pride na slabo,
drugič do vrlega,
hodi sredi med zemlje postavo
in zaklinjanim skladom
bogov.
Visoko se pne v državi, državo zgubi,
komur nebivajoče je bivajočno
zaradi drznosti.
Naj pri ognjišču ne bo mi tovariš
ne z mano v svetu,
kdor to počenja.

III. Karl Jaspers Martinu Heideggru

Basel, 6. 2. 1949

Dragi Heidegger!

Že dolgo sem Vam hotel pisati.¹ Danes, na nedeljsko jutro, sem končno dobil impulz. Poskusil bom.

Nekoč je bilo med nama nekaj, kar naju je povezovalo. Ne morem verjeti, da je ugasnilo brez ostanka. Čas se zdi zrel, da se obrnem na Vas v upanju, da morda ustrezete moji želji, da kdaj pa kdaj izmenjava besedo.

Predpostavke v naju obeh so postale drugačne, kot so bile pred 1933. Minimum stavkov je neizogiben, da najdeva navezavo na jedro tistega, s čimer sva – že takrat s prenekaterimi nenavadnimi spremljajočimi pojavi – nagoovorila drug drugega.

280

1945. leta sem z Vaše strani pričakoval pojasnilo, – čakal sem, – zdelo se mi je, da bi iniciativa z moje strani uničila vse, kar je bilo takrat mogoče. Jeseni 45 sem Vam poslal prvi zvezek *Preobrazbe*.² Morda bi lahko, tako sem mislil, moje prve javne izjave vzeli za povod, da mi poveste, kar pred 45 ni bilo mogoče reči.

Decembra 45 sem na zahtevo freiburške komisije, ki se je sklicevala na podbudo z Vaše strani, o Vas napisal pismo.³ Pooblastil sem jih, da Vas o tem pismu obveste, praktično odločujoče strani takoj, druge kasneje. Ali ste ga prebrali, nisem zvedel, smem pa domnevati. Tako veste, kaj me je prisililo, da sem čakal, ali boste z besedo našli k meni: ne le Vaša molčeča prekinitev 1933. leta,⁴ temveč predvsem Vaše pisanje o Baumgartnu: 1934. leta⁵ sem videl prepis. Ta trenutek spada k izkustvom mojega življenja, ki so se vame najbolj zarezala. Osebna prizadetost je bila neločljiva od objektivne teže dogajanja. Nisem omenil pisma, ki sem ga, napisanega z Vašo roko, bral avgusta 1933. Mladi mož na katerega je bilo naslovljeno, je prišel zbeگان k meni v Oldenburg, da bi z mano utemeljil radikalnost odločitve – nasprotno tisti, ki ste jo v tistem pismu zahtevali Vi v tonu, ki mi do takrat pri Vas ni bil znan.⁶

Preteklo je veliko časa. Za predpostavko nadaljnjega bom vzel, da Vam, kar se mene tiče, ni treba pojasnjevati stvari, ki so osebno zadevale naju oba (»Jud Fraenkel«, »krog intelektualcev okrog Maxa Webra« in drugo). Sprejemam jih.

Kaj mi očitata, morda upravičeno, ne vem. Sam bi rad rekel, da Vas ne krivim, ker Vaše obnašanje v tem svetovnem preobratu primarno ni na ravni za moralizirajoče razprave. Neskončna žalost od 1933. leta sem in sedanje stanje, v katerem moja nemška duša vse bolj trpi, naju nista povezala, temveč molče ločila. Grozljivost [das Ungeheure], ki je nekaj čisto drugega kot zgolj politika, ni v dolgih letih mojega izobčenja in življenjske ogroženosti dopustila nobeni primerni [entsprechend] besedi, da bi se oglasila med nama. Kot človeka sva se drug drugemu oddaljila. Vsak trenutek imam pred očmi mojo ženo,⁷ za katero sem ob najinem predzadnjem srečanju⁸ rekel, da je odločilna za vse moje filozofiranje (še vidim Vaš začudeni obraz).

Vsega tega si ne zamegljujem, sprejemam ga kot dejstvo, ki ga je moč interpretirati, toda pojasnilo, ki sem ga pred leti pričakoval, ne sme ostati pogoj najinega medsebojnega pogovora [Miteinandersprechens]. Ta nejasnost bo, če se med nama ne zgodi kaj izrednega, ostala pogoj, ki ne ovira filozofskega, morda pa tudi privatnega romanja besed od enega k drugemu.

Tega ne more, kot se mi zdi, preprečiti niti to, da v filozofiji pač teživa po zelo različnem in imava filozofski samozavesti, ki sta druga drugi tuji. Dejstvo, da najini imeni v svetu tako pogosto navajajo skupaj, ne ustreza ne meni ne Vam. Zato sva, neodvisno drug od drugega, 1936. ali 1937., v pismih Jeanu Wahlu⁹, ki ju je objavil,¹⁰ to povedala v različnem tonu, po smislu pa soglasno. Tudi to ni razlog, da je med nama molk. Kajti v vseh diferencah, ki segajo v globino temeljnega obnašanja, ki jih ni lahko uzreti, mora biti to, kar koli že filozofija je, v izvoru in cilju vendarle povezano.* To je vera, kot tista v komunikacijo – vera zoper varajoči videz. Če me moj spomin ne vara, sva si bila tega nekoč edina.

* »Denn in allen nicht einfach durchschaubaren, bis in die Tiefe eines Grundverhaltens gehenden Differenzen muß doch, was immer Philosophie ist, in Ursprung und Ziel verbunden sein.«

Pozdravljam Vas, kot iz daljne preteklosti, čez brezno časa, držeč se nečesa, kar je bilo in ne more biti nič.

Vaš

[Karl Jaspers]

¹ Dveh že prej napisanih pism (z dne 12. 10. 1942 in 1. 3. 1948, št. 124 & 125) Jaspers ni odposlal. Glede tega je 30. 10. 1966 dopisal:

»Zakaj pisma s 1. 3. 48 nisem odposlal, več ne vem.

Lahko le domnevam:

Ker je prevladala misel, da Heidegger nikoli ni *javno* oznanil svoje politične drže in preklica. Javnost je bila nujna, ker je Heidegger 1933. leta javno nastopil z govori in spisi.

Da se je po 1945. letu enostavno izmikal, je bilo vendarle nekaj objektivno in tudi človeško neznosnega.«

² *Die Wandlung*. Mesečnik. S sodelovanjem Karla Jaspersa, Wernerja Kraussa in Alfreda Webra. Izdajatelj: Dolf Sternberger. V prvi številki prvega letnika je izšel tudi Jaspersov govor *Obnova univerze* (Erneuerung der Universität), str. 66–74.

³ T. i. očiščevalna komisija, sestavljena iz gospodov profesorjev: Constantina von Dietzeja,¹¹ Gerharda Ritterja,¹² Adolfa Lampeja in kasneje, Arthurja Allgeierja¹³ in Friedricha Oehlkersa,¹⁴ je freiburško univerzo zastopala pri vseh zahtevah francoske

¹¹ FRIEDRICH CARL NICOLAUS CONSTANTIN VON DIETZE, 1891–1973, gospodarstvenik in agronom, prof. gospodarstva: v Rostocku (1923), Jeni (1927), Berlinu (1933), Freiburgu (1937). 1937. leta aretiran kot pripadnik ev. »spovedniške cerkve« [Die Bekennende Kirche], obsojen, oproščen, ponovno aretiran po 20. 7. 1944 (poskus atentata na Hitlerja) kot sodelavec vodje nekomunističnih upornikov, CARLA FRIEDERICH GOERDELSERJA (1884 – ubit 2. 2. 1945; pravnik, 1930–1937 lepziški župan, pripadnik nemške nacionalne narodne partije, vztrajal v opoziciji do Hitlerjeve diktature, po 1939 zagovarjal mnenje, da je nemške zadeve mogoče urediti le z aretacijo Hitlerja, po neuspelem atentatu na Hitlerja potisnjen na stran, čeprav pred tem predviden za ministrskega predsednika Nemčije).

¹² GERHARD RITTER, 1888–1967, zgodovinar, prof. v Hamburgu (1924) in Freiburgu (1925–56), v času nacionalsocializma pripadal krogu upornikov okoli C. F. GOERDELSERJA. 1944/45 zaprt, po 1945 se udeležuje obnove nemškega zgodovinskega (1940, 1949: *Machtstaat und Utopie! Die Dämonie der Macht.*).

¹³ ARTHUR ALLGEIER, 1882–1952, katoliški teolog, prof. *Stare zaveze*, generalni sekretar GÖRRES-GESELLSCHAFT, pisal tekstnokritična dela o Bibliji.

¹⁴ FRIEDRICH OEHLKERS, 1890–, botanik, prof. v Freiburgu, direktor botaničnega vrta. Preučeval vpliv kemikalij na genetski material – (*Erblichkeitsforschung an Pflanzen*).

vojaške vlade. Njena glavna naloga je bila sestaviti mnenje za politično očiščenje učnega zbora. Heidegggra, najprominentnejšega in najspornejšega opazovanca, takratna franc. vojaška vlada ni suspendirala, ampak ga je 28. 9. 1945 razglasila za »disponible«. Oktobra 1945 so ga nato, s privoljenjem franc. vojaške vlade, v Tübingenu postavili na drugo mesto liste imenovanj. Ugovori nekaterih profesorjev freiburške univerze so povzročili, da je očiščevalni svet o Heidegggru ponovno zasedal in se je odločil za ostrejšje ukrepe proti njemu. Po tem je, po nalogu komisije, Friedrich Oehlkers v pismu s 15. 12. 1945 zastavil Jaspersu naslednje vprašanje: »Radi bi, mimo dejstev njegovega rektorata, prišli do karseda pravične sodbe o njem; kajti gotovo ni »naci« v običajnem smislu besede. Osebo se ne morem izmakniti tragičnosti, ki črni njegovo figuro rektorja. Bil je pač skozinskoz nepolitičen, in nacionalsocializem, ki si ga je prikojil, ni imel nič z dejanskostjo. Iz tega vakuumu je agiral kot rektor, prizadejal univerzi obupno škodo, in nenadoma povsod okoli sebe uzrl črepinje. Šele danes začenja razumevati, kako so nastale. Vse to je zelo lahko obsoditi, a zelo težko dejansko razumeti. Tako mu sponašajo tudi antisemitizem v njegovi držbi do prijateljev kot ustrežljivost do nacionalsocializma. Sam na to odgovarja: kot rektor se je moral, ko se je enkrat za to odločil, brzdati (*sic!*). Antisemit da ni nikoli bil. Prosi, da glede tega povprašamo prav Vas.

Ponavljam: kar hočemo od Vas, če imate čas in nagib za to, je splošna karakterizacija celotne zadeve, tako kot jo vidite Vi.«

Jaspers je na Oehlkersovo pismo odgovoril:

Heidelberg, 22. XII. 1945

283

Dragi in cenjeni gospod Oehlkers!

Vaše pismo s 15. decembra je danes prispelo k meni ...

Na poglavitno vprašanje Vašega pisma bom takoj odgovoril. Zaradi mojega zgodnjega prijateljstva s Heideggrom je neizogibno, da se dotaknem osebnih stvari, tudi da ne bi zameglil eventualne pristranskosti [*Befangtheit*] moje sodbe. Stvar upravičeno imenujete komplicirano. Kot vse komplicirano moramo tudi to poskušati zvesti na preprosto in odločilno, da v goščavi kompliciranega ne zaidemo. Dovolite mi, da izložim nekaj glavnih točk:

1) Upal sem, da bom lahko molčal, razen do zaupnih prijateljev. Tako sem mislil od 1933. leta, ko sem se po groznem razočaranju odločil molčati, zvest dobrim spominom. To je bilo lahko, ker je Heidegger ob najinem zadnjem pogovoru 1933. leta na delikatna vprašanja molčal, ali pa odgovarjal nenatančno – še zlasti glede judovskega vprašanja – in ker ni nadaljeval svojih, celo desetletje rednih obiskov, tako da se nisva več videla. Sicer mi je vse do zadnjega pošiljal svoje publikacije, po mojih pošiljkah 1937. in 1938. leta pa ni več potrdil sprejema. Zares sem upal, da bom zdaj lahko molčal. Toda, Vi me ne sprašujete le uradno, po nalogu gospoda von Dietzeja, temveč se sklicujete na Heideggrovo željo, da naj se sliši moje mnenje. To me prisiljuje.

2) Poleg javno znanega sem spoznal nekaj dejstev, od katerih imam dve za dovolj pomembni, da ju sporočim.

Po nalogu nacionalsocialističnega režima je Heidegger podal mnenje o Baumgartnu Zvezi docentov Göttingen, ki sem ga pred davnimi leti spoznal v prepisu. V njem so sledeči stavki: »Vsekakor je bil Baumgarten tu vse kaj drugega kot nacionalsocialist. Glede prijateljev in po duhovni drži izvira iz liberalno-demokratskega heideberškega kroga intelektualcev okrog Maxa Webra.¹⁵ Potem ko mu je pri meni spodletelo, se je ponovno povezal s prej v Göttingenu zaposlenim, zdaj odpuščenim Judom Fraenkлом. Ta ga je v Göttingenu spravil pod streho ... Sodba o njem seveda še ne more biti dokončna. Lahko se še razvije. Treba pa mu je postaviti pošten preizkusni rok, preden se mu dopusti razvrstitev nacionalsocialistične partije.« Danes smo navajeni na grozote, ob katerih morda komajda razumemo, kakšna osuplost se me je takrat polotila ob branju teh stavkov.

Asistent v Heideggerjevem filozofskem seminarju, dr. Brock, je bil Jud. Tega Heidegger ob nastavitvi ni vedel. Brock je moral v sosledju nacionalsocialističnih uredb svoje mesto zapustiti. Po Brockovih sporočilih, ki sem jih takrat dobival neposredno ustno, se je Heidegger do njega obnašal neoporečno. S prijaznimi priporočili mu je olajšal odhod v Anglijo.

V dvajsetih letih Heidegger ni bil antisemit. Tista popolnoma nepotrebna beseda o Judu Fraenku dokazuje, da je 1933. leta vsaj v določeni zvezi to postal. Pri tem vprašanju se ni le brzdal. To ne izključuje, da je bil antisemitizem, kot domnevam, v drugih primerih zoper njegovo vest in okus.

3) Heidegger je pomembna potenca, ne po vsebini filozofskega svetovnega nazora, temveč v rokovanju s spekulativnimi orodji. Ima filozofski organ, katerega zaznave so zanimive, četudi je, po mojem, nenavadno nekritičen in daleč od prave znanosti. Včasih deluje tako, kot da bi se resnost nihilizma povezala z mistagogijo čarovnika. V toku svoje elokvence zmore kdaj pa kdaj skrito in veličastno zadeti živec filozofiranja. Tu je med sodobnimi nemškimi filozofi, kolikor vidim jaz, morda edini.

Zato je treba nujno želeiti in zahtevati, naj se mu omogoči delati in pisati kar zmore.

4) Pri obravnavi posameznih ljudi je danes treba neizogibno imeti pred očmi naš celotni položaj.

¹⁵ Max Weber, 1864–1920, zgodovinar, sociolog, trajno vplival na Jaspersa, bil zanj najpomembnejša osebnost sodobnega nemškega duhovnega življenja. Zato so še zlasti pomenljiva nekatera mesta iz korespondence, npr.: pisma št. 77, 112 in 113. Mnogo kasneje je Jaspers zapisal: ... »Zwar habe ich unter den Zeitgenossen nur einen gekannt, der mir als ein wirklich großer Philosoph erschien, Max Weber. Wenn ich aber von ihm absehe, so sehe ich niemand, unter den »Fachgenossen«, der mich durch brauchbare Leistungen als er selbst, das heißt als Philosoph bewegt hätte außer Ihnen. ...« *Notizen zu Martin Heidegger*, št. 155.

* »Es müßte aber doch eine gehörige Bewährungsfrist abgewartet werden, ehe man ihn zu einer Gliederung der nationalsozialistischen Partei zuläßt.«

Zato je neogibno, da pokličemo na odgovornost tistega, ki je součinkoval, da se je nacionalsocializem zavihel v sedlo. Heidegger spada med redke profesorje, ki so to storili.

Strogost izključevanja številnih ljudi, ki notranje niso bili nacionalsocialisti, z njihovih mest, gre daleč. Če Heideggerja ne omejimo – kaj naj rečejo kolegi, ki morajo iti po sili, in niso nikoli počeli nacionalsocialističnih dejanj! Neobičajne duhovne storitve so lahko upravičen razlog, da omogočimo kontinuiteto dela, ne pa nadaljevanje položaja in učne dejavnosti.

V našem položaju je treba vzgojo mladinc obravnavati z največjo odgovornostjo. Prizadevati si moramo za polno svobodo poučevanja, vendar je ne smemo ustvariti neposredno. Heideggrov način mišljenja, ki se mi po svojem bistvu zdi nesvoboden, diktatorski, brez komunikacije, bi danes imel poguben učni učinek. Meni je način mišljenja pomembnejši kot vsebina političnih sodb, katerih agresivnost zlahka obrne smer. Dokler v njem ne bo prišlo do preporoda, vidnega v delu, takega učitelja po moje ni mogoče postaviti pred dancs notranje skorajda neodporno mladino. Mladi morajo šele priti do samostojnega mišljenja.

5) Do neke mere sprejemam osebno opravičilo, da je Heidegger po svoji naravi nepolitičen; nacionalsocializem, ki si ga je ukrotil, pa da ima z dejanskim kaj malo skupnega. Glede tega bi, prvič, vendarle spomnil na besede Maxa Webra iz 1919. leta: Otroke, ki posežejo v kolo svetovne zgodovine, raztrga. Drugič, omejil bi: Heidegger zagotovo ni spregledal vseh realnih moči in ciljev nacionalsocialističnih vodij. Da je mislil, da ima lahko lastno voljo, to dokazuje. Toda njegov način govorjenja in njegova ravnanja so nekako sorodna z nacionalsocialističnimi pojavi; tako njegovo zmoto lahko razumemo. On in Baeumler¹⁷ in Carl Schmitt¹⁸ so si med sabo zelo različni profesorji, ki so duhovno poskušali priti v vrh nacionalsocialističnega gibanja. Zaman. Uporabili so dejanske duhovne zmožnosti, kar sloves nemške filozofije lahko le obžaluje. Od tod prihaja poteza tragike zla [des Bösen], ki jo percipiram z Vami.

¹⁷ Alfred Baeumler, 1887–1968; filozof, prof. v Dresdnu in od 1933. leta v Berlinu. Identificiral se je z nacionalsocializmom. Ukvarjal se je z estetiko: *Das Irrationalitätsproblem in der Ästhetik und Logik des 18. Jh. bis zur Kritik der Urteilskraft* (1923), politično blizu ideologiji nacionalsocializma: *Nietzsche, Philosoph und Politiker* (1931).

¹⁸ CARL SCHMITT, 1888–1985, filozof državnega in nacionalnega prava, prof. v Bonnu (1922), Berlinu (1928), Kölnu (1933) in 1933–45 v Berlinu. 1933. leta vstopi v nacionalsocialistično delavsko partijo (NSDAP), potrdi 30. 6. 1934 (ogroženost države – »Führer schützt das Recht«), prevzame tudi različne politične oz. funkcije v visokošolski politiki: 1933. leta »predsednik zveze nacionalsocialističnih pravnikov«, »pruski državni svetnik«, 1936 po napadih SS-časopisja to funkcijo izgubi, se distancira od nekaterih svojih trditev. 1945 se umakne v Plettenburg. Nekaj spisov: *Politische Romantik* (1919), *Die Diktatur* (1921) *Politische Theologie* (1922), *Der Begriff des Politischen* (1927), *Verfassungslehre* (1928), *Der Hüter der Verfassung* (1931) ...

Spremembo nastrojenosti s selitvijo v protinacional-socialistični tabor je treba occ-niti po motivih, na katere je deloma mogoče sklepati iz točke časa. 1934, 1938, 1941 pomenijo načelno različne stopnje. Po mojem je sprememba nastrojenosti za razsojanje skorajda nepomembna, če se je zgodila šele po 1941, in le majhne vrednosti, če se ni dogodila radikalno po 30. juniju 1934.¹⁹ –

6) Ker gre za resnično pomemben primer, lahko za neobičajne primere, če to hočemo, najdemo neobičajno ureditev. Zato je moj predlog:

a) Zagotovitev osebne penzije za Heideggra zato, da nadaljuje svoje filozofsko delo in ga izdaja. Utemeljitev: priznani uspehi [Leistungen] in pričakovanje, da bodo nastale še pomembne stvari.

b) Nekaj let suspenza učni službi. Po tem: preverjanje na osnovi medtem objav-ljenih publikacij in obnovljenega akademskega stanja. Nato bo treba postaviti vprašanje, ali smemo poskusiti v celoti vzpostaviti staro svobodo poučevanja, s katero bi se uveljavilo tudi to, kar je univerzitetni ideji nasprotno in nevarno, če ga zastopa duhovni rang. Ali bo to stanje doseženo, je odvisno od poteka političnih dogodkov in razvoja našega javnega duha.

Če boste tako izrecno posebno obravnavo Heideggra zavrnil, menim, da je priori-teta v okvirih splošnih ukrepov nepravilna. –

S tem scm na kratko povedal moje mnenje, ki je seveda polno možnih nespo-razumov. Če bi hoteli Heideggra o tem pismu obvestiti, Vas pooblašчам, da mu v prepisu sporočite točke 1, 2, 6, in iz tretje točke odstavka: »Zato je treba nujno ... zmore.«

Oprostite mi za apodiktično formo in kratkost. Raje bi v pogovoru z Vami stvar prediskutiral in pojasnil, če bi slišal Vaša stališča. To pa ne gre ...

Prisrčne pozdrave Vam in Vaši dragi ženi tudi od moje žene

in Vašega

Karla Jaspersa

¹⁹ JASPERS s tem datumom misli na t. i. RÖHMov puč. (likvidacija vodstva SA, E. RÖHMA in drugih politično nezaželenih.) DICK GEARY v svoji drobni knjižici *Hitler in nacizem*, (Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, 1995) o tem dogodku piše: »... v SA [so] obstajale nekakšne skrajne ideje o družbenih spremembah, o nekakšni 'drugi revoluciji' – čeprav ta ni bila ravno jasno opredeljena. Najpomembnejše od vsega pa je bilo, da je bila vse bolj za-skrbljena armada, ker je menila, da skuša SA prevzeti njeno vlogo in avtoriteto. Posledica tega je bila, in Hitlerju je prišla zelo prav pri elitah kot pri nemški javnosti na splošno, ti. 'noč dolgih nožev' 30. junija 1934, ko sta gestapo in SS aretirala in postrelila vodstvo SA. Od tedaj dalje je bil Hitlerjev položaj bolj ali manj neomajen« (str. 64–65). Prim. tudi opombo k temu datumu v Heideggrovem besedilu *REKTORAT 33/34. Dejstva in misli*.

(Dodatek, napisan z roko):

24. 12. Ker je bila vmes nedelja, je pismo še ostalo pri meni. Lahko sem premislil, če naj bi, glede na moje prejšnje odnose s Heideggrom prosil, da se odgovoru odpovem. Odgovor in ne-odgovor, v tem primeru je oboje proti moji naravi. Končno je prevagala zahteva uradne instance in predvsem tudi Heideggrova zahteva. Tako bom pismo odpisal.◀

⁴ Tudi po zadnjem pismu 16. 5. 1936 je Heidegger pošiljal Jaspersu skorajda vse svoje publikacije in jih vsakič opremil s posvetilom.

Več kot dvajset let kasneje je Jaspers takole opisal zadnji Heideggrov obisk:

»Še enkrat je bil pri naju maja, a kratko in zadnjič, zaradi predavanja [30. junij 1933, o *Univerzi v novem rajhu* (Universität im neuen Reich), glej tudi *Heidelberger Neuesten Nachrichten*, št. 150, 1. julij 1933, 4. str.], ki ga je, zdaj kot rektor freiburške univerze, imel pred heidelberškimi študenti in profesorji. Predsednik heidelberških študentov, Scheel, ga je pozdravil kot tovariša [Kamerad] Heidegggra. Šlo je za predavanje, mojstrsko po formi, po vsebini pa je bil program nacional-socialistične obnove univerze. ... Zahvalil se mu je silen aplavz študentov in nekaterih profesorjev. Sedel sem spredaj ob robu z daleč iztegnjenimi nogami, roke v žepih, in se nisem ganil.

Moji pogovori z njim, kasneje, niso bili iskreni. Rekel sem mu, da smo pričakovali, da se bo zavzel za našo univerzo in njeno veliko izročilo. Nič odgovora. Govoril sem o judovskem vprašanju, o zlobnem nesmislu glede sionskih modrecev, na kar on: »Saj ja obstaja nevarna internacionalna povezava Judov.« Pri mizi je nekaj rekel, besno, neumnost, da je toliko profesorjev filozofije, v celi Nemčiji naj bi obdržali le dva ali tri. »Katero pa?« sem vprašal. Nič odgovora. »Kako naj neizobražen človek kot Hitler vlada Nemčiji?« – »Izobrazba je čisto brez pomena, ogledite si le njegove čudežne roke!« je odgovoril.²⁰

Zdelo se je, da se je Heidegger spremenil. Že ob prihodu je med nama nastalo ločujoče razpoloženje. Nationalsocializem je postal opoj prebivalstva. Da bi ga pozdravil, sem Heideggro poiskal zgoraj, v njegovi sobi. Začel sem: »Kot 1914 ...«, in hotel nadaljevati: »spet ta varljivi opoj množic«, toda ob Heideggro, ki je sijoče prikimalval pričo prvih besed, mi je beseda obtičala v grlu. Ta radikalni prelom me je izjemno prizadel. Z nikomer drugim nisem izkusil česa takega. Bilo pa je toliko bolj razburljivo, saj se je zdelo, da Heidegger tega sploh ne opazi. To je sicer potrdil s tem, da me od 1933. leta ni nikoli več obiskal, tudi ob moji odstranitvi s položaja 1937. leta ni reagiral. A še 1935. leta sem slišal, da je v nekem predavanju govoril o »prijatelju Jaspersu«. Dvomim, če je danes dojel ta prelom.

²⁰ »»Wie soll ein so ungebildeter Mensch wie Hitler Deutschland regieren?« – »Bildung ist ganz gleichgültig« antwortete er, »sehen Sie nur seine wunderbaren Hände an!«◀

Bil sem zbeگان [ratlos]. Pred 1933 mi Heidegger ni nič poročal o svojih nacional-socialističnih nagnjenjih. Moral bi se z njim pogovoriti. V zadnji letih pred 1933 so se njegovi obiski redčili. Zdaj je bilo prepozno. Oči v oči s Heideggrom, ki ga je zajel opoj, sem odpovedal. Nisem mu rekel, da je na napačni poti. Njegovemu precobraženemu bistvu sploh nisem več zaupal. Čutil sem ogroženost za samega sebe spričo sile [Gewalt], ki se je je Heidegger zdaj udeleževal, in mislil, kot že nekajkrat v mojem življenju, na Spinozovo *caute*.²¹

Sem se motil zaradi vsega pozitivnega, kar je bilo med nama? Sem bil sam kriv, da se nisem, oprt na pozitivno, poskušal z njim radikalno spoprijeti? Je bilo to pred 1933 sodoločeno z mojo krivdo, da nisem pravočasno videl nevarnosti, cel nacional-socializem sem jemal preveč nedolžno, četudi mi je Hanna Arendt²² že 1932. leta dovolj jasno povedala, kam gre?

Maja 1933 [sic!] je Heidegger zadnjič odpotoval. Nikoli več se nisva videla. «*Filozofska avtobiografija* (Philosophische Autobiographie, Erweiterte Neuausgabe, München, 1977, str. 100 idr.)

⁵ Glede te zadeve primerjaj: predgovor H. Sanerja v knjigi Karl Jaspers, *Zapisi o Martinu Heideggeru* (Notizen zu Martin Heidegger, München/Zürich, 1978), str. 14 in dalje, in H. Ott: Martin Heidegger als Rektor der Universität Freiburg i. Br. 1934/34, II., Die Zeit des Rektorats von Martin Heidegger ... (Zeitschrift des Breisgau-Geschichtsvereins [«Schau-ins-Land»] 103. Jahresheft/1984, str. 118.) – & Martin Heidegger, *Unterwegs zu seiner Biographie*, Frankfurt a.M./New York, 1988.

1935. leta je Marianna Weber,²³ sorodnica Eduarda Baumgartna, Jaspersu dala v branje prepis Heideggrovega mnenja o Baumgartnu, ki si ga je Baumgarten sam priskrbel. Jaspers si je takrat napravil kopijo. 1945. leta je Baumgarten Jaspersu po spominu diktiral zapisnik o tem mnenju, in šele mnogo kasneje, 1961, je Baumgarten Jaspersu poslal dobesedni prepis iz svojega dnevnika iz leta 1935. Tekst iz leta 1945 je po smislu identičen s prepisom iz 1961, ni pa dobeseden. Za Jaspersov spomin je bil zapisnik iz leta 1945 po smislu identičen tudi s prepisom, ki ga je bral

²¹ Spinoza je imel v svojem pečatu vrezano geslo *caute*.

²² Politologinja Hannah Arendt (1906–1975) je v letih 1924/25 študirala pri Heideggeru v Marburgu, en semesteru pri Husserlu, od 1926 pri Jaspersu, pri katerem 1928. leta je promovirala z delom *Pojem ljubezni pri Avguštinu. Poskus filozofske interpretacije* (Der Liebesbegriff bei Augustin. Versuch einer philosophischen Interpretation), delo je izšlo 1929. leta v 9., zadnjem zvezku zbirke Philosophische Forschungen, ki jo je izdajal Jaspers, 1933 emigrirala v Pariz in 1941 v ZDA.

²³ Marianna Weber, 1870–1954, soproga Maxa Webra, v dvajsetih letih napisala *Podoba njegovega življenja*. (Max Weber. Ein Lebensbild, Tübingen 1926). Od 1989 dejavna v ženskem gibanju, 1919–23 predsednica Zveze združenj nemških žena, tesna hišna prijateljca Jaspersovih.

1935. Še en prepis je H. Ott našel v zapuščini Clemensa Bauerja (Martin Heidegger als Rektor ..., str. 129). –

Da je Baumgarten 1935 v pisarni vodje zveze docentov, dr. Bluma, res predložil Heideggrovo mnenje o njem, je kasneje potrdila Blumova tedanja tajnica, gospa Greta Paquin s spisom, ki je v Jaspersovi zapuščini. – Jaspers je v tej zadevi zaupal Baumgartnovim izjavam in spisom, čeprav originalnega mnenja, ki je bilo verjetno uničeno s preostalim inventarjem nacionalsocialistične Zveze docentov Göttingen nikoli ni videl. Iz tega moramo sklepati, da je Heideggru pripisoval tako ravnanje.

⁶ Kaj bolj natančnega se ni dalo ugotoviti.

⁷ Na vrhuncu preganjanja Judov se je morala Gertrud Jaspers, ki je bila kot Judinja še zlasti ogrožena, občasno skrivati. Predvsem pa je bil družabni kontakt z njo skorajda popolnoma prekinjen.

⁸ Marca 1933. O tem v *Filozofski avtobiografiji*, str. 100: »Konec marca 1933 je bil Heidegger zadnjič na daljšem obisku pri naju. Kljub nacionalsocializmu, ki je marca zmagal na volitvah (5. marec 1933), sva se pogovorjala kot prej. Kupil mi je ploščo z gregoriansko cerkveno glasbo, ki sva jo poslušala. Odpotoval je hitreje, kot je sicer načrtoval. »Vključiti se je treba,«²⁴ je rekel spričo hitrega razvoja nacionalsocialistične realnosti. Čudil sem se in nisem nič spraševal.«

⁹ Jean Wahl, 1888–1974, francoski filozof; od 1927 profesor na Sorboni; kot eden od prvih je v Franciji z večjimi objavami opozoril na nemško filozofijo eksistence, še zlasti v *Etudes Kierkegaardienes*, Pariz, 1938, in *La pensée de l'existence*, Pariz, 1951.

¹⁰ Lettre de M. M. Heidegger. Réponse a M. J. Wahl. (Société française de Philosophie, séance du 4 décembre 1937. Subjectivité et transcendance.) – V: *Bulletin de la Société française de Philosophie*, 37, Pariz 37, str. 193. [*Prim.* tudi: Martin Heidegger, *Izbrane razprave, O »humanizmu«*, prev. Ivan Urbančič, CZ 1967.]

Lettre de M. Karl Jaspers, *ibid.*, str. 195–198. – Tudi v dodatku k Jean Wahl: *Existence humaine et transcendance*. Neuchâtel, 1944, str. 134 idr., 138–142.

²⁴ »Man muß sich einschalten«, ...«

IV. Martin Heidegger Karlu Jaspersu

Todtnauberg, 5. julij 1949

Dragi Jaspers!

Za obe²⁵ Vaši pismi se Vam pristrčno zahvaljujem. Medtem sva se z ženo, zaradi vremena kasneje kot v prejšnjih letih, preselila v [našo] kočo, ki vremenu ne kljubuje več tako dobro in je zato v njej teže prebivati kot takrat, ko sva bila mlajša. Pošto iz Freiburga mi prinašajo le priložnostno, v razmikih. Zato tako pozno odgovarjam.

Vsa ta leta ostajam prepričan, da odnosa med težiščema najine misleče eksistence [unserer denkenden Existenz] ni mogoče omajati. A poti za dvogovor nisem našel. Ta mi je od pomladi 1934, ko sem šel v opozicijo in sem se notranje ločil od univerzitetne institucije [Universitätswesen], postal še celo težji; zbeganost [die Ratlosigkeit] je naraščala.

290

Kdor ni sam delil usode z Vašo ženo, nikoli ne bo vedel. Da je najin starejši sin, mlajšega so bolnega odpustili 1947. leta, zdaj že peto leto v ruskem ujetništvu in zaradi svojega imena in porekla še bolj ogrožen, daje predpostavko za to, da lahko to vednost vsaj delno podoživljam.

Če se takoj ne lotim pojasnil Vašega prvega pisma, s tem nočem ničesar preskočiti. Samo pojasnjevanje takoj postane neskončno napačno.

Spoprijem z nemško nesrečo [Unheil] in njeno svetovnozgodovinsko-novoveško zavozlanostjo bo trajal vse do konca najinega življenja! Prav tako premislek o strašnem, da se mora dovršitev bistvenega, bolj bistveno ko ga jemljemo, potujiti v nekaj faktičnega, ki dandanes skoraj nezadržno pustoši vsa bitja.²⁶

²⁵ Originala Jaspersovega pisma s 6. 2. 1949 (št. 126) Heidegger ni prejel. 21. junija 1949 ga je o tem obvestil znanec HeiB. Heidegger se je Jaspersu zahvalil s kratkim pismom (22. junija, 127). Jaspers mu je 25. junija (128) spet na kratko pisal in sporočil, da je umrl Erich Frank. Priložil je tudi prepis svojega »prvega« pisma (6. 2. 1949).

²⁶ »Insgleichen die Besinnung über das Unheimliche, daß, je wesentlicher das Wesenhafte genommen wird, dessen Vollbringung sich in ein Faktisches entfremden muß, das heute fast unaufhaltsam alles Wesen verwüstet.«

Morda se mora bit [Seyn], da to grobo povem, sploh šele izviti iz tega platonizma, če naj bo človeku ohranjena pot v blagor [ins Heile].

Najinima miselnima potema je pri tem verjetno dodeljena ncka, čeprav še neopazna določenost. Ni je mogoče najti v tem, kar si današnje menjenje predstavlja ob brezmiselnem spenjanju najinih imen. Ni nama treba vedeti, ali kako zrno najinih naporov pripada temu, kar bo neopazno prestalo naslednja tri stoletja opustoševanja.

Verjetno zadostuje, če bo vsak od naju ostal na poti še del teka svoje poti. Ste sredi objavljajanja obsežnega dela. Akademsko delovanje v razne smeri Vam ohranja vir svežosti.

Pri meni pa se vse giblje, to pravim trezno in brez pritoževanja, nazaj, kakor da naj bi jasneje premislil kraj na poti, na katerem sem bil 1911. leta potisnjen iz teologije, in to obenem pomeni iz metafizike.

Občutek imam, da rasem le še v koreninc in ne več v veje.

Tako me boste našli pripravljenega za goden trenutek dvogovora, ampak obenem bolj okorelega in manj obveščenga.

Zadnje, kar sem bral od Ericha Franka,²⁷ njegov mirni in vestni karakter sem vedno cenil, je bila recenzija Vaše *Filozofije*, ki je, kakor menim, izšla v *Logosu*.²⁸ Bila je daleč najboljše in najinformativnejše od takrat povedanega. Človek njegovega kova bržkone lahko umre od pretresa take vrnitve.

²⁷ Erich Frank, 1883–1949, filozof; najprej študiral zgodovino in klasično filologijo, nato od 1907 v Heidelbergu filozofijo, najprej je bil pod vplivom Heinricha Rickerta in Wilhelma Windelbanda, pri katerem je promoviral z delom o Kantu, nato se je vse bolj približeval filozofiji eksistence, 1923. leta se je habilitiral pri Jaspersu (Plato und die sogenannten Pythagoreer. Ein Kapitel aus der Geschichte des griechischen Geistes, Halle 1923), 1927 prof. v Heidelbergu, 1928 ordinarij v Marburgu. 1939 emigriral v ZDA, kjer je poučeval na različnih univerzah.

²⁸ Erich Frank, *Jaspersova 'Filozofija'* (Die Philosophie von Jaspers) V: Theologische Rundschau, Neue Folge 5, letnik 1933, 5. zvezek, str. 301–318.

Povodenj trpljenja še vedno narašča; človek pa kljub temu postaja plitvejši. Tu zgoraj bova ostala vse do prihoda zime. Rad bi si prisvojil še več modrosti, ki se skriva v *stabilitas loci*.

Prisrčno Vas pozdravljam

Vaš

Martin Heidegger

Prevod Sofokla jezikovno pregledal in uskladił Vid Snoj

Prevedel Aleš Košar